

лення» (с. 117). Отже, складається враження, що діє О. М. Коллонтай виключно самостійно, образно кажучи, у якомусь знеособленому просторі. Щоправда, автор згадує у монографії про деяких її сучасників. Однак робиться це побіжно, на рівні схематичних оцінок. Навряд чи, скажімо, можна вважати незаперечною думку, що голова Реввійськради Л. Д. Троцький «мало бував у передових частинах, не бачив усієї жахливості відступу...» (с. 107).

Разом з тим, природно, зазначені недоліки суттєво не впливають на загальне позитивне враження, що його справляє книга Г. В. Папакіна. Адже вона — змістовний внесок у історіографію політичної персоналістики. Обмежений обсяг рецензії не дозволяє, звичайно, докладно розкрити наукове значення цієї монографії. Достеменно можна стверджувати: книга Г. В. Папакіна зацікавить не тільки фахівців, а й широкий загал читачів.

Принагідно зауважимо, що в нашій країні ще не на належному рівні вивчена творча спадщина О. М. Коллонтай. Якщо в західній історіографії вона більше відома як «теоретик моралі секса»¹, то в радянській літературі — як лідер «робітничої опозиції», перша в світі жінка-дипломат. Водночас недостатньо висвітленими залишаються діяльність О. М. Коллонтай у міжнародному соціалістичному русі, її роль у становленні органів соціального забезпечення, робота у Раднаркому у 1917—1918 рр. Ці проблеми важливо розв'язати найближчим часом, оскільки правда про цю талановиту людину допоможе сучасникам краще усвідомити витоки й значення Жовтневої революції, драматичні й трагічні сторінки історії радянського суспільства.

А. В. ТАХТАУЛОВА (Харків)

Одержано 10.06.91.

¹ Zen gys A. Aleksandra Kollontai. Essai bibliographie Upsab. 1973. 340 p. Fracas-si Kollontai e la rivoluzione sessuale. Roma. 1977. 185 p.

**УКРАЇНСЬКІ КАНАДЦІ В ІСТОРИЧНИХ ЗВ'ЯЗКАХ
ІЗ ЗЕМЛЕЮ БАТЬКІВ: ДО 100-річчя ПРИБУТТЯ
ПЕРШИХ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ
ДО КАНАДИ : ЗБІРНИК.**

К. : Дніпро, 1990.— 231 с.

Зв'язки українців у діаспорі із землею батьків мають давню історію, досвід якої набуває великої ваги в умовах дальшого розгортання міжнародного співробітництва у сучасних умовах. Зрозуміло, що цей досвід вимагає систематичного вивчення. Одним з доробків у даному плані є рецензована книга, в написанні якої взяли участь науковці й публіцисти з України й Канади.

Темою праці є зв'язки українських канадців з Батьківщиною. Авторському колективу загалом вдалося у невеликій за обсягом книзі висвітлити історію цих зв'язків, починаючи від появи в Канаді перших переселенців з України і до наших днів. На жаль, у праці не вказано точної дати їх прибуття у цю країну. Однак після цього процес еміграції в Канаді зріс і набув масового характеру.

Переселення українців на канадську територію, підкреслюється у книзі, відбувалося в три етапи. Перший з них охоплював період з кінця ХІХ ст. по 1914 р., другий припадає на 20—30-ті роки ХХ ст., третій — на післявоєнний період. Невелика за масштабом, остання

хвиля переселенців була досить строкатою, вбираючи у себе бійців УПА, що зазнала поразки, й «переміщених осіб» з колишніх військово-полонених та колабораціоністів.

Зрозуміло, що на різних етапах еміграції українців до Канади характер їх зв'язків із землею походження був неоднаковим. На жаль, обмежений обсяг книги не дав змоги її авторам докладніше розкрити різноманітність цих контактів, враховуючи неоднорідність української діаспори в Канаді як у політичному, так і в соціальному плані.

Вміщений у праці матеріал стосується, зокрема, взаємних зв'язків, що здійснювалися по лінії Товариства об'єднаних українських канадців (ТОУК) та його попередників. Підвищена увага до діяльності цієї організації закономірна. Товариство тривалий час є однією з найважливіших громадських організацій українських канадців, завжди виступало на підтримку прав трудящих, чим здобуло серед них повагу.

Розгляд суспільно-політичного й культурного життя української трудової еміграції на першому етапі її життя на новій землі дає змогу краще усвідомити роль зв'язків з Україною в утворенні ТОУК. Адже сама організація формувалася під впливом поширюваних серед української діаспори соціалістичних ідей. Велику роль відігравав вплив на цей процес соціал-демократії, що діяла на Україні. Саме звідси виїхав до Канади один з керівників Революційної української партії Павло Крат. Згодом він брав активну участь у діяльності Федерації української соціал-демократичної партії (ФУСДП) у Канаді. Аналогічний шлях пройшли Матвій Попович та Іван Навізівський — учасники студентських соціалістичних громад у Східній Галичині. Вони відіграли провідну роль в утворенні на боці ФУСДП Української соціал-демократичної партії у Канаді (УСДП). Внаслідок діяльності останньої на культурно-просвітницькій ниві виникло Товарищення Український робітничий дім, яке в 1925 р. було перейменоване на Товариство Український робітничо-фермерський дім (ТУРФДІМ). Спадкоємцем його з 1946 р. є ТОУК.

Українці з Канади не завжди мали сприятливі можливості для зв'язків з Батьківщиною. Були періоди (особливо в роки першої й другої світових воєн, у часи сталінщини), коли ці зв'язки переривалися. Автори висвітлюють політичну боротьбу в Канаді з приводу подій у Російській імперії, в Радянському Союзі та у Польщі, до якої відійшла частина України в міжвоєнний час, реакцію на цю подію української діаспори. Високої оцінки заслуговує щиросердне прагнення наших земляків допомогти рідній землі пережити різноманітні лихоліття.

У книзі розповідається про маловідомі факти допомоги діаспори Канади визвольній боротьбі західних українців у 30-ті роки. Важливу роль у цій справі відіграло Товариство допомоги визвольному рухові на Західній Україні, яке за час свого існування зібрало і відправило політичним в'язням й їхнім сім'ям, робітничо-селянській пресі краю понад 25 тис. доларів.

Яскравою сторінкою зв'язків української громади з рідною землею була діяльність Українського товариства допомоги Батьківщині (УТДБ) в роки війни між СРСР та фашистською Німеччиною. Товариство взяло активну участь у збиранні коштів з метою закупівлі медикаментів для Червоної Армії. Українці з діаспори йшли також добровольцями у канадські збройні сили, вбачаючи в цьому свій безпосередній внесок у допомогу Україні.

Звичайно, тоді безпосередні контакти між українцями у діаспорі й на Батьківщині були епізодичними. Один з таких епізодів — прибуття до Канади делегації радянської молоді, до складу якої входили також українці, які відзначилися в боях з фашизмом. У праці розповідається про теплу зустріч посланців України на канадській землі.

В часи, сприятливі для розвитку міжнародних контактів, українські канадці демонстрували щире бажання допомогти Батьківщині. Про це,

зокрема, свідчать переконливі факти, наведені в книзі. Так, під час голоду 1921—1922 рр. українці — робітники і фермери Канади — зібрали 10 тис. доларів голодуючим у Радянській Україні. Не можна також без хвилювання читати про спробу українських канадців ще в 20-ті роки своєю безпосередньою працею на Україні допомогти їй у відбудові економіки. Історія першої канадської агрокомуні ім. Леніна, яку створили українці-патріоти, що прибули з-за океану в 1922 р., — яскравий приклад безмежної любові наших братів до рідної землі та водночас гостре звинувачення адміністративно-командній системі, реакційності якої почала виявлятися ще з 20-х років. Радянські історики мають віднайти імена тих канадських комунарів, яких перемолола сталінська машина голодомору й репресій. Зробити це — моральний обов'язок науковців України.

Не менш цінним є і досвід допомоги з боку українців Канади у розвитку науки та техніки України. Цікавою є, зокрема, інформація про шефство Робітничого допомогового товариства над Харківським інститутом народної освіти в формі надсилання літератури, налагодження зв'язків з канадськими науковими установами.

Зосередження авторського колективу на діяльності в основному організацій українських канадців соціалістичного напрямку є й суттєвим недоліком праці. Зв'язки між діаспорою і Батьківщиною подаються у ній інколи дещо в романтизованому забарвленні. Відчувається бажання обійти болючі епізоди цих контактів. Це стосується, зокрема, дезінформації світової громадськості з боку уряду СРСР щодо голоду 1932—1933 рр. та надмірної довірливості тих українських організацій у Канаді, які морально були на боці Радянської влади. Більш відверто можна було б сказати й про позицію цих організацій з приводу возз'єднання українських земель у 1939 р. Адже і вони не розглядали всіх намірів сталінської кліки, хоча вже тоді були відомі факти про дії останньої на Західній Україні. Тим більше, що й самі автори вказують на деякі негативні наслідки возз'єднання.

Більш глибокий аналіз складних моментів у зв'язках українських канадців з Батьківщиною був би не в змозі применшити їхню благородну справу. Вона заслуговує на тим більшу повагу, що здійснювалася протягом тривалого часу в односторонньому порядку, не зустрічаючи адекватної відповіді з боку правлячих кіл Радянської України. Принаймні з матеріалів книги можна дізнатися лише про епізодичні кроки з боку останніх щодо розвитку контактів з одноплемінниками на канадській землі. Коротка інформація про діяльність у 20-ті роки радянського консула в Канаді Івана Кулика (с. 95), згадки про окремі культурні делегації — ось і все, що стосується участі України у цих зв'язках до кінця 50-х років.

Ситуація значно змінилася на краше з утворенням товариства «Україна». Відтоді активність Української РСР у контактах з діаспорою значно зросла. Проте матеріал, присвячений діяльності цього Товариства, витриманий у дусі «звіту про досягнення». Безумовно, додає оптимізму твердження про те, що в перебудовний період «стратегією товариства «Україна» став курс на деідеологізацію міжнародних стосунків у сфері взаємного культурного обміну», що замість «недовіри, взаємних звинувачень, часто безпідставних, Товариство прагне до діалогу, зіставлення думок і позицій, які об'єднують українців у світі» (с. 176). Разом з тим, щоб втілити ці наміри в життя, потрібний відвертий і всебічний аналіз причин «ідеологічної селекції», до якої вдавалося Товариство при виборі партнерів для контактів за час свого існування.

Традиція ідеологізації зв'язків з діаспорою почалася, звичайно, задовго до утворення товариства «Україна», що підтверджується й матеріалами праці. Така позиція приносила шкоду обом сторонам. Наприклад, під впливом лівацьких настроїв, що приходили з України,

у 30-ті роки в прогресивних організаціях Канади утверджувався командний стиль. Замість допомоги українським канадцам під час світової кризи радянське керівництво інспірувало репресії проти КПЗУ, яка відігравала суттєву роль у зв'язках Східної Галичини з діаспорою. В той же час воно демонстративно відмовилося від партії пшениці, яку у 1933 р. запропонував Союз українців-самостійників для голодуючого населення України.

Саме така традиція і панувала довгий час у діяльності товариства «Україна», хоча й не з його вини. Та факт залишається фактом — від повноправних зв'язків із землею батьків були відлучені організації, що були затавровані як «націоналістичні». Така звуженість контактів не пішла на користь духовному розвитку українського народу.

Рецензована книга зорієнтована головним чином на інформування масового читача. Серед цієї інформації слід відзначити розділ про українську радянську канадіану з відповідним бібліографічним покажчиком. Водночас її матеріали становлять певну цінність для дальшої наукової розробки проблеми. Зокрема, матеріал, що стосується причин еміграції з України, підштовхує до розгляду цього питання під кутом зору етнополітики. Доцільно також з'ясувати, що було головною причиною еміграції українців — надлишок сільського населення сам по собі чи неможливість для цього населення влаштуватися в містах. Існують також питання, пов'язані з перспективами дальшої долі етнічних спільностей у світі. На що спирається боротьба українських канадців за збереження своєї етнічної своєрідності? Чи є вона виявом їх внутрішньої потреби до самозбереження й дальшого самовизначення? Чи вона є реакцією на соціально-економічні утиски?

Залишаючи ці питання як тему для майбутніх теоретичних дискусій, відзначимо лише, що історія українців у Канаді є прикладом того, як потенціал етнічності можуть діє всупереч урбанізації та уніфікації матеріальної культури. Потужним фактором підвищення цього потенціалу є зв'язки етнічних діаспор з країнами свого походження. Про це й розповідає дана книга, яка, безумовно, буде прихильно зустрінута громадськістю.

О. М. МАЙБОРОДА (Київ)

Одержано 29.01.91